

A térszerkezet jellemzői a megyei területfejlesztési dokumentumokban

Bevezetés

A területpolitikai dokumentumok jellemzője, hogy az általános és tematikus térképeken túl különböző térszerkezeti/területszerkezeti ábrák is fel-felbukkannak bennük, mind a helyzetfeltárási fejezetekben, mind a fejlesztési elképzeléseknél. Kimutatták, hogy Európában a fejlesztési dokumentumokban megjelenő térszerkezeti ábrák formáinak tekintetében meghatározó különbségek vannak az országok és a régiók gyakorlatában (Dühr 2004). Kérdésként merült fel, vajon Magyarország esetében mennyire egysíkú ill. változatos e téren a gyakorlat?

Egy korábbi cikkemben (Szabó 2010) rámutattam, hogy a hazai regionális szinten elég vegyes a kép, a régiók térszerkezete kartografikus megjelenítésének sokféle formája van jelen. Ha csak a Regionális Operatív Programokat nézzük, akkor sem jellemző egy uniformizált metódus, mivel bár a ROP-ok tekinthetők lennének e téren is akár „egyensémára” épülőeknek, mégis a hét NUTS2 régió esetében – ha tágan értelmezzük a térszerkezeti ábra fogalmát – hat típusa fordul elő a térszerkezethez köthető ábráknak. E tanulmány célja, hogy e kérdéskört egy szinttel lejjebb, a megyei szinten is bemutassa (azaz milyen, a térszerkezetet bemutató ábrák készültek az egyes megyékre); hipotézisem az volt, hogy erre bővítve a kört, még gazdagabb lehet a tárháza a megjelenítésének, s valószínűleg nincs e szinten sem azonos módszertan. (A cikk a Bolyai János Kutatási ösztöndíj támogatásával készült.)

A térszerkezet és a területszerkezeti ábra fogalma

Előjáróban: A térszerkezet a hazai területi kutatások és területfejlesztés dokumentumainak egyik leggyakoribb fogalma, ám értelmezése többféle, s kissé zavaros. A néhány fellelhető tudományos térszerkezet értelmezést, definíciót alapul véve háromféle tudományos szempontú nézőpont alkotható: - a térszerkezet az alkotóelemek és azok elrendeződése; - a térszerkezet az alkotóelemek összessége; - a térszerkezet az alkotóelemek egymáshoz viszonyított helyzete (Szabó 2008). Én az utóbbit vallom.

A térszerkezet-felfogások azonban más szempont szerint is értelmezhetők – ha a különböző dokumentumokat tanulmányozzuk, akkor alapvetően kétféle szemlélet érhető tetten a munkákban:

- az egyik (inkább földrajzi, területrendezési, műszaki-fizikai) a földrajzi környezet elemeihez, ezen belül vagy a térségekhez, vagy az egész teret lefedő, behálózó

településrendszerekhez, közlekedési és infrastruktúra-hálózatokhoz stb., mint térszerkezeti egységekhez kötődik;

- a másik (inkább regionalista, területfejlesztési) a területi egyenlőtlenségek kutatása során, a területegységek közötti mennyiségi és minőségi differenciák feltárása révén fogalmazza meg a térszerkezetet (Szabó 2008).

E munka kapcsán azt kell kiemelni, hogy e két szemléletbeli különbség a területpolitikában is jelen van: a területfejlesztés esetében a fejlettségi különbségek, jövedelemegyenlőtlenségek, valamint a gazdaság, társadalom – tematikus térképekkel érzékeltetett – területi különbségei elemzése során jelenik meg a térszerkezet fogalma, míg a területrendezés kapcsán pedig a területhasználat, a területen azonosítható objektumok (települések, utak stb.), általános térképekkel bemutatott leírása során. Ez, mint látni fogjuk, a megyei területpolitikai dokumentumokban is megtalálható; néha csak az egyik (vagy a másik) formája van jelen, néha mindkettő együtt.

Lényeges még tisztáznunk mit is értünk térszerkezeti/területszerkezeti ábrán: a hazai és nemzetközi regionális tudományos gyakorlat azt mutatja, hogy olyan „képződményeket” tekintenek ilyen ábrának, amelyek egy térség esetében részben/vagy területi/települési különbségeket, részben/vagy csomópontokat, tengelyeket, centrumokat, perifériákat stb. szemléltetnek, főként a sokdimenziós, sokmutatós fejlettség tekintetében. Ennek kapcsán azt is meg kell állapítanunk, hogy inkább ábráknak (ill. kép) nevezhetők e különböző kartografikus megjelenítések, de ezt a szakma gyakorta térszerkezeti modelleknek is nevezi.

Végül azt kell még kiemelnünk, hogy korábbi elemzéseink révén feltárult, miszerint alapvető különbség a térszerkezeti ábra-felfogásokban, hogy egyesek egy egyszerű GDP/fő térkép esetében is azt mondják, hogy az a térség fejlettségi térszerkezete (mi ezt a fejlettség területi egyenlőtlenségének tekintjük, mert egymutatós térképre nem használjuk a térszerkezet kifejezést), mások csak a sokmutatós jelleget magában hordozó komplex mutató térképénél beszélnek erről, míg megint mások (köztük a szerző is) leginkább egy-egy ilyen tartalmú tematikus térkép generalizálása révén előálló rajzolat (zónákkal, csomópontokkal stb.) elnevezésére használják a térszerkezeti/területszerkezeti ábra kifejezést (Szabó 2010).

Eddigi kutatásomban azt próbáltam feltárni, vajon mely térszerkezeti ábratípusok jelennek meg a hazai területfejlesztési dokumentumokban, milyen formában, s mennyiben egységes ez alapján a hazai összkép. A régiók esetében kiderült, hogy nagyon vegyes a kép, s az alábbi, a térszerkezethez kötődő ábratípusokat sikerült feltárni csak a ROP-ok esetében:

Szabó Pál (2011): A térszerkezet jellemzői a megyei területfejlesztési dokumentumokban.
COMITATUS 21:(205) pp. 3-16.

1) Komplex mutatóval mért fejlettség települési szintű különbségei, a mutató értékkategóriáival; 2) Komplex mutatóval mért fejlettség települési szintű különbségei, értékkategóriákra adott településtípus megnevezésekkel; 3) Komplex mutatóval mért fejlettség kistérségi szintű különbségei, a mutató értékkategóriáival; 4) Komplex mutatóval mért fejlettség kistérségi szintű különbségei, értékkategóriákra adott térségtípus megnevezésekkel; 5) A fejlettség kistérségi szintű különbségei, térségtípusok megnevezésével, valamint objektumokhoz köthető térszerkezeti elemek feltüntetésével; 6) Nincs ábra. Ezen túlmenően, a különböző regionális helyzetfeltárások anyagait is számbavéve, még gazdagabb kört sikerült alkotni – ráadásul ez utóbbiak esetében már sokkal inkább jelen voltak a klasszikus (a tematikus térképen túllépő) térszerkezeti ábrák.

Kérdésként fogalmazódott meg ezután, hogy ez megyei szinten miként jelenik meg; e tanulmány célja ennek bemutatása.

A megyei területfejlesztési koncepciókról általában

A vizsgálat alapjául a megyei területfejlesztési dokumentumok szolgáltak, azoknak is a helyzetfeltáró részei. E dokumentumok a megyei területfejlesztési tanácsok létrejötte (1996) után születtek sorra, mivel az *1996. évi XXI. törvény* így rendelkezik róluk: A megyei területfejlesztési tanács 13. § (2) b) „kidolgozza és elfogadja – az Országos Területfejlesztési Koncepcióval összhangban – a megye hosszú távú területfejlesztési koncepcióját (a továbbiakban: megyei területfejlesztési koncepció), illetve – a megyei területfejlesztési koncepció és területrendezési terv figyelembevételével – a megye fejlesztési programját és az egyes alprogramokat”. (Ide kívánkozik még az értelmezés miatt, hogy a területfejlesztési törvény megfogalmazásában a (5. § m)) „területfejlesztési koncepció: az ország, illetve egy térség átfogó távlati fejlesztését megalapozó és befolyásoló tervdokumentum, ami meghatározza a térség hosszú távú, átfogó fejlesztési céljait, továbbá a fejlesztési programok kidolgozásához szükséges irányelveket, információkat biztosít az ágazati és a kapcsolódó területi tervezés és a területfejlesztés szereplői számára”).

A megyei területfejlesztési koncepciók múltjával nem foglalkozom, e munkában csak az aktuális, az interneten elérhető megyei területfejlesztési koncepciókat elemzem abban a tekintetben, hogy miként jelenik meg bennük a térszerkezet.

Ezelőtt azonban mindenképp fontos megnézni a koncepciókkal kapcsolatos tartalmi elvárásokat, hiszen ilyen is van! Ezen belül azonban az lényeges számunkra, hogy miként jelenik meg ebben a térszerkezet.

Szabó Pál (2011): A térszerkezet jellemzői a megyei területfejlesztési dokumentumokban.
COMITATUS 21:(205) pp. 3-16.

Az 1996. évi XXI. törvény azt mondja ki, hogy: 27. § (1) „Felhatalmazást kap a Kormány, hogy rendeletben állapítsa meg ... d) a területfejlesztési koncepció, a területfejlesztési program és a területrendezési terv tartalmi követelményeit, ...”. Ezt a 18/1998. (VI. 25.) KTM rendelet meg is tette (a területfejlesztési koncepciók, programok és a területrendezési tervek tartalmi követelményeiről). Ebben az alábbi rész vonatkozik ide: „1. § (1) A területfejlesztési koncepció elkészítésének részletes tartalmi követelményeit az 1. számú melléklet ... tartalmazza”. A jogszabályban a térszerkezet fogalmát két oldalról közelíthetjük meg: tartalmi és szószerinti megjelenés. Megállapíthatjuk, hogy a térszerkezet (és szinonimái) nem kerülnek elő a szövegben, valamint nem szerepel a fejlettség és jövedelem elemzésének szükségessége sem. Azonban már megjelenik az a kifejezés, a területrendezés kapcsán, hogy térségi szerkezeti terv: „a térségi infrastruktúra, a térségi területfelhasználás és a településrendszer térbeli rendjét és összefüggéseit ábrázoló terv; a térségi szerkezeti tervben az alapvető rendeltetés szerint jellemző területhasználat szempontjából térségi területfelhasználási egységek különböztethetők meg”.

Később e rendelet módosítására került, s jelenleg a 218/2009. (X. 6.) Kormányrendelet van érvényben, amely rendelkezik a területfejlesztési koncepció, a területfejlesztési program és a területrendezési terv tartalmi követelményeiről. Ebben rögzítésre került: 6. § (2) „A megyei területfejlesztési koncepció és program részletes tartalmi követelményeit az 1. és a 3. melléklet tartalmazza”, amelyek címükben: „A kiemelt térségi, a regionális, a megyei és a kistérségi szintű területfejlesztési koncepció, valamint a kiemelt térségi és a megyei területrendezési terv közös feltáró - értékelő vizsgálatának tartalmi követelményei” ill. „megyei területfejlesztési koncepció és program javaslattevő fázisának tartalmi követelményei”. Ezekben is a térszerkezet kifejezést két oldalról kereshetjük: tartalmi és szószerinti megjelenés formájában.

A tartalmi rész kapcsán az mondható el, hogy úgy szól a rendelet 1.2. pontja, miszerint „A térség adottságainak, belső erőforrásainak elemzése területi bontásban, térképi megjelenítésekkel”, s az ebben felsorolt tényezők közül a „jövedelmi viszonyok” áll legközelebb – értelmezésünk szerint (ld. korábban) – a térszerkezethez (a jogszabályban a dc) „humán erőforrások: demográfiai szerkezet és prognózis, foglalkoztatási viszonyok, humánkapacitások, *jövedelmi viszonyok*, kisebbségek helyzete”).

A szószerinti megjelenés pedig ilyen formában azonosítható: „i) a térszerkezeti elemek azonosítása, a térszerkezet időbeli alakulása, a térségi területfelhasználás változásai, tendenciák értékelése”. A gond ezzel kapcsolatban, hogy a rendelet nem ír arról, miként is

Szabó Pál (2011): A térszerkezet jellemzői a megyei területfejlesztési dokumentumokban.
COMITATUS 21:(205) pp. 3-16.

értelmezzük a térszerkezet kifejezést (meg a térszerkezeti elemek fogalmát). (A fogalmi leírásoknál még a térszerkezeti jellemző is megjelenik, értelmezés nélkül szintén: „k) területi cél: egy-egy, a térségen belüli térségtípusra, rész területegységre, vagy közvetlenül a térség egészének valamely térszerkezeti jellemzőjére vonatkozó elvárások”) A szövegkörnyezetben lévő, ún. „térségi területfelhasználás” azonban árulkodik arról, hogy itt területrendezési értelmezésről lehet szó. Ehhez felidézhetem a térszerkezet értelmezéséről egy korábbi cikkemben írtakat: „Szakmai „érdekesség”, hogy a területrendezés és a területfejlesztés elkülönül e téren (is): elég, ha csak a két országos hatáskörű, hivatalos területpolitikai tervdokumentumot, az Országos Területrendezési Tervet és az Országos Területfejlesztési Konceptiót vetjük össze – eltérő szemléletben használják a fogalmat, más a két mű (és alkotói) térszerkezet-felfogása; ez tükröződik a kartografikus megjelenítésben is (erről és a fentebbi megállapításokhoz vezető útról részletesebben ld. Szabó, 2008a.)” Itt, a rendeletben azonban a két szakterület (területfejlesztés, területrendezés) együttesen jelenik meg, s a térszerkezet fogalma területrendezési tartalommal van feltöltve, nem területfejlesztésivel (bár az is lehetne) – ez leginkább abból derül ki, hogy a rendelet 7. melléklete szól a területrendezési tervek tartalmi követelményeiről, s ebben a 3.3. szerint „a térszerkezet alakulása, a területfelhasználás változásai, tendenciák értékelése” leírással találkozunk, de még inkább a rendelet 9. melléklete világít erre rá, amely a területi tervek megalapozását szolgáló területi (környezeti, társadalmi és gazdasági) hatásvizsgálat tartalmi követelményeiről szól, s amelyben ezt olvashatjuk: 3. „A tervben szereplő javaslatok gazdasági szempontú elemzése során vizsgálni kell azok megvalósulása, illetve meg nem valósulása esetén várható hatását: 3.1. a térszerkezetre (a térszerkezet alakulása, a területhasználat változásai, területek rendeltetésének változása, vagy használatának korlátozása, területi fejlődés térbeli korlátai)”.

Összességében tehát arról van szó, hogy a rendeletben a térség szerkezeti terve (területrendezési terv) kapcsán jelenik meg a térszerkezet fogalma, miközben a területfejlesztésben is használatos ezen kifejezés, csak más tartalommal (leginkább a fejlettségi különbségek területi képe). Ez, mint a későbbiekben látni fogjuk, némi fogalmi keveredést is okoz a fejlesztési dokumentumoknál.

Térszerkezet a megyei területfejlesztési koncepciókban

A továbbiakban a tizenkilenc megye aktuális, interneten elérhető megyei területfejlesztési koncepcióját elemzem a térszerkezet oldaláról, azaz az egyes

Szabó Pál (2011): A térszerkezet jellemzői a megyei területfejlesztési dokumentumokban.
COMITATUS 21:(205) pp. 3-16.

dokumentumokban megtaláljuk-e a térszerkezet fogalmát, valamint a fejlettség (pl. jövedelem) települési, kistérségi különbségeinek elemzését, térképezését, ill. klasszikus területszerkezeti ábra készült-e. A dokumentumokat egyesével gyűjtöttem be a megyei honlapokról, és kontrollként pedig a TÉRPORT (terport.vati.hu) dokumentumbázisát használtam. (A fedés, mint kiderült, majdnem maximális; a békés megyei koncepció csak a TÉRPORT-ról volt letölthető, míg a TÉRPORT-on viszont nincs fent Pest megye és Fejér megye interneten elérhető területfejlesztési dokumentuma – ezért volt szükséges mindkét út bejárása.) Azért is szükséges egyesével felkeresni az internetes forrásokat (megyei önkormányzat honlapja, vagy megyei területfejlesztési tanács honlapja), mert így alakulhatott ki egy kép a megyei területfejlesztési dokumentumok elérhetőségéről, s talán szerepéről, fontosságáról is; például egyes megyei honlapokon külön területfejlesztés link van (vagy akár külön honlapja van a megyei területfejlesztési tanácsnak), míg máshol nehezen vagy egyáltalán nem volt elérhető a dokumentum. Volt olyan hely, ahol csak a területrendezési terv bukkant elő, azonban ez is tartalmazhat helyzetfeltáró részt, így volt, hogy ezzel tudtuk valamelyest kiegészíteni, „pótolni” ill. magyarázni a fejlesztési koncepció hiányát.

A megyéken régiók szerint haladunk végig (sorrendben: Dél-Alföld, Észak-Alföld, Észak-Magyarország, Dél-Dunántúl, Közép-Dunántúl, Nyugat-Dunántúl és Közép-Magyarország). Három táblázatba foglaltam össze a vizsgálati szempontokat és az ezekhez párosuló megyei eredményeket, majd a tanulmány végén egyfajta összegzésre is kísérletet tettem.

Bács-Kiskun megye területfejlesztési koncepciója esetében a térszerkezet kifejezés a fejlettséghez és a területrendezéshez kötődve is megjelenik, de míg utóbbi esetében konkrét fizikai elemek felsorolásával párosulva, addig előző esetben csak általános értelemben, azaz nincsenek a megyén belüli fejlettségi-jövedelmi különbségek elemezve, bemutatva. (Ez a dokumentum a legrégebbi a feltártak közül, s akkor még nem volt igazán elérhető jövedelmi adat, s előírás sem a jövedelmi viszonyok taglalására.)

Csongrád megye területfejlesztési koncepciójában a térszerkezet fogalma területfejlesztési értelemben fordul elő. A dokumentumban elemzésre került a jövedelem területi különbségei kistérségi szinten (az egész Dél-Alföldre), s bár az anyag rendkívül gazdag térképekben, a fejlettséghez kötődő ábra nincs.

Békés megye esetében nincs megyei honlapon elérhető koncepció (a vizsgálat idején nem működött a területfejlesztési tanács honlapja), ám a TÉRPORT-on elérhető egy anyag. Ebben a térszerkezet kifejezés nem jellemző, s nincs jövedelmi-fejlettségi vizsgálat, de egy

Szabó Pál (2011): A térszerkezet jellemzői a megyei területfejlesztési dokumentumokban.
COMITATUS 21:(205) pp. 3-16.

ábra található arról, hogy miként néz ki a csomópontok (városok) rendszere a megyében („Az integrált városhálózat kialakulásához szükséges kapcsolatrendszer”), valamint egy ábra az országos területfejlesztési koncepció hátrányos helyzetű békés megyei célterületeiről (1: elmaradott kistérségek, 2: a mezőgazdasági (rurális) vidékfejlesztés kistérségei, 3: tartós munkanélküliséggel sújtott kistérségek).

Jász-Nagykun-Szolnok megye esetében a legújabb (2010-es) területfejlesztési koncepció rövidített verziója érhető el. Ebben többször szerepel a térszerkezet, de területrendezési vonatkozásban (területhasznosítás, hálózat stb.). A jövedelmi viszonyok röviden elemzésre kerülnek, kistérségi szinten. Ami ebben az esetben érdekes, hogy a korábbi fejlesztési koncepcióban (2005-ös verzió) a térszerkezet még területfejlesztési vonatkozásban szerepel (pl. fejlettséghez kötődve), de az új dokumentum struktúrájában már igazodik a korábban leírt kormányrendeletben foglaltakhoz, talán így indokolható e tartalmi változás.

Hajdú-Bihar megye esetében megtalálható a teljes területfejlesztési koncepció és stratégiai program. A helyzetfeltárásban a térszerkezet fogalma egyrészt területfejlesztési értelemben szerepel, másrészt az infrastrukturális hálózatokra vonatkozóan. A megyén belüli jövedelmi viszonyokról készült egy rövid kistérségi elemzés, ábra nélkül. A dokumentumban fellelhető egy települési szintű elemzés is a fejlettséghez kötődve, amelynek alapját az észak-alföldi regionális fejlesztési koncepcióból származó ábra jelenti („Az Észak-alföldi régió településeinek térkategória-besorolása”) – ez az ábra köthető a térszerkezethez. (Maga az elemzés persze a megye településeire vonatkozik a dokumentumban.)

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyénél nincs feltöltött területfejlesztési koncepció. Létezik egy 2006-ban készült, de ez nem elérhető az interneten. Van egy 2010-es területrendezési terv, amelynek kétkötetes, hosszú helyzetfeltáró része van. Ebben alig kerül elő a térszerkezet fogalma, de van benne kistérségi és településkategória szintű fejlettségi (faktoranalízis!) és jövedelmi elemzés, valamint települési szintű jövedelemtérképek.

1. táblázat A térszerkezet megjelenése az alföldi megyék területfejlesztési koncepcióiban
(honlapok letöltése 2011. július-augusztus)

	Bács-Kiskun	Csongrád	Békés	Jász-Nagykun-Szolnok	Hajdú-Bihar	Szabolcs-Szatmár-Bereg
Interneten elérhető megyei területfejlesztési koncepció	van	van	Térporton érhető csak el (honlap nem üzemel)	van (rövidített verzió)	van	nincs (nem található feltöltve)
Év	(1998)	2007	?	2010	2006	
Készítette	?	MTA RKK	MTA RKK	Város-Teampannon	MEGAKOM	

Szabó Pál (2011): A térszerkezet jellemzői a megyei területfejlesztési dokumentumokban.
COMITATUS 21:(205) pp. 3-16.

		ATI Békéscsabai Osztály	ATI Békéscsabai osztály	Kft (Budapest), Jász-Nagykun- Szolnok Megyei Önkormányzati Hivatal	Stratégiai Tanácsadó Iroda	
Térszerkezet (térszerkezet, területi szerkezet, területi struktúra) előfordulása	12	6	2	10	9	
Fejlettség, jövedelem területi- települési elemzése	nincs	van	nincs	van	van	
Fejlettséghez, jövedelemhez kötődő megyei térkép	nincs	nincs	van	nincs	nincs (regionális van)	
Területszerkezeti ábra	nincs	nincs	nincs	nincs	nincs	
Elérhetőség	http://bacskiskun.hu/terfej/	http://www.csongrad-megye.hu/portal/index.php?option=com_content&view=article&id=137&Itemid=180	http://www.bekest.hu/terport.vati.hu/node/872	http://www.teruletfejlesztjeszm.hu/site/?f=21&p=151	http://www.hbmfejleszt.hu/feltolt/File/hbmtf01.pdf	http://www.szszbmfu.hu/ http://www.szszbmo.hu/

Borsod-Abaúj-Zemplén megyére nem található feltöltve koncepció. Egy 1999-esről írt több dokumentum, illetve van a megyei területrendezési terv. Utóbbi interneten elérhető, s elég részletes; ebben van egy ún. „Megalapozó munkarész” („Szöveges munkarész”), amelyben elég gyakran előfordul a térszerkezet kifejezés, mind területfejlesztési értelemben (társadalmi-gazdasági résznél), mind területrendezési szempontból (infrastrukturális, területhasznosítási részeknél). Jövedelemelemzés is megtalálható a dokumentumban (de kapcsolódó térkép, ábra nincs).

Nógrád megye esetében nem található feltöltött megyei területfejlesztési koncepció (egy 1998-asat említenek különböző dokumentumok). Megtalálható azonban a megyei területrendezési terv, amely esetében, még az egyeztetési anyagban, a térszerkezet fogalma gyakorta megjelenik, azonban fizikai, területrendezési szempontból. Jövedelem és fejlettségelemzés viszont nincs.

Heves megye esetében megtalálható a megyei területfejlesztési koncepció feltöltve az interneten. A koncepcióban alig fordul elő a térszerkezet kifejezés. Megtalálható viszont a jövedelem rövid, kistérségi szintű elemzése, de térkép, ábra nem párosul hozzá. (Az egész dokumentumban mindössze egy darab általános térkép van a megyéről.)

Somogy megye esetében az 1998-as területfejlesztési koncepció felülvizsgálata érhető el – ebben a helyzetfeltárás szerény terjedelmű. Ennek ellenére előfordul a térszerkezet

Szabó Pál (2011): A térszerkezet jellemzői a megyei területfejlesztési dokumentumokban.
COMITATUS 21:(205) pp. 3-16.

fogalma, valamint a jövedelem-fejlettség kapcsán a KSH-féle kistérségi fejlettségi besorolásra (dinamikusan fejlődő, fejlődő, felzárkózó, stagnáló, lemaradó) is hivatkozás történik: leírják, hogy a megyei kistérségei mely csoportokba tartoznak. Térképi ábrázolás azonban nincs.

Tolna megyénél egy régebbi, területfejlesztési jellegű, ún. Komplex Fejlesztési Program (2000) felülvizsgálatának (2003) az aktualizált változata (2009-2011) érhető el. A dokumentumban a térszerkezet említése gyakorta megtörténik, nagyobbrészt területfejlesztési szempontból. A kistérségi jövedelemértékek összevetése csak ábra formájában van jelen (oszlopdiaagram), elemzés és térkép nincs.

Baranya megye esetében az interneten elérhető területfejlesztési programban területfejlesztési értelemben használják a térszerkezet kifejezést, s erősen kötődik a fejlettséghez. A dokumentum helyzetfeltáró részében a megye kistérségeként történő bemutatásánál esik szó a jövedelmi-fejlettségi különbségekről. Bár fejlettségi térkép vagy ábra nincs, ám minden kistérségre készült egy „funkcionális központrendszer” ábra, amely a fejlettségi csomópontok ábrájának is tekinthető.

2. táblázat A térszerkezet megjelenése az észak-magyarországi és dél-dunántúli megyék területfejlesztési koncepcióiban (honlapok letöltése 2011. július-augusztus)

	Borsod-Abaúj-Zemplén	Nógrád	Heves	Somogy	Tolna	Baranya
Interneten elérhető megyei területfejlesztési koncepció	nincs (honlap nem üzemel)	nincs (nem található feltöltve)	van	van (felülvizsgálat)	van	van
Év			2008	2002	2009-2011	2003
Készítette			Agria Nova Kft. Heves Megyei Területfejlesztési Ügynökség Kht. stb.	Somogyi Fejlesztési Unió	Tolna Megyei Vállalkozásfejlesztési Alapítvány, Vállalkozó Központja	? (Baranya Megyei Területfejlesztési Tanács)
Térszerkezet (térstruktúra, területi szerkezet, területi struktúra) előfordulása			3	4	23	11
Fejlettség, jövedelem területi-települési elemzése			van	van	nincs	van
Fejlettséghez, jövedelemhez kötődő térkép			nincs	nincs	nincs	nincs
Területszerkezeti			nincs	nincs	nincs	nincs

ábra						
Elérhetőség	http://members.chello.hu/bazmfu/ http://www.baz.hu/index.php	http://www.nmtkht.hu/	http://www.hevesmegye-tfu.hu/	http://www.teruletfejlesztas.somogy.hu/?page=pages/ter_program.php&menutex=Teruletfejlesztés%20%20Teruletfejlesztési%20program	http://www.tolnamegye.hu/index.php?mid=25	http://www.baranya.hu/index.php?mc=true&menu_azonosito=16&tartalom=fejlesztési_konceptiok.html

Komárom-Esztergom megyénél terjedelmes koncepció érhető el, kétkötetes helyzetfeltáró résszel. A térszerkezet kifejezés többször szerepel benne, döntően területfejlesztési értelmezésben. Tematikus térkép a megye fejlettségbeli területi-települési különbségeiről nincs, mint ahogy területszerkezeti ábra sem.

Fejér megye esetében nem található olyan cím alatt dokumentum, hogy területfejlesztési koncepció, viszont fel van töltve egy anyag, a „Fejér megyei kistérségek összehangolt stratégiai programja (I/V. Bevezetés és helyzetelemzés)”, amely lapjainak tetején „Fejér megye területfejlesztési stratégiája” olvasható. (A dokumentumban az egyes ágazati jellemzők előbb kistérségenként kerülnek elemzésre, majd az egész megyére is.). A helyzetfeltáró részben többször előfordul a térszerkezet kifejezés, mind területfejlesztési, mind területrendezési szempontból. Térkép, ábra nincs, de a KSH-féle kistérségi besorolás itt is megjelenik: rögzítésre került, hogy a megye kistérségei mely kategóriába esnek (dinamikusan fejlődő, fejlődő, felzárkózó, stagnáló, lemaradó [ilyen nincs a megyében]).

Veszprém megyénél nem található megyei területfejlesztési koncepció feltöltve, ám fent van a „Veszprém megye és kistérségei stratégiai programja”. A térszerkezet fogalom nagyon gyakran előfordul a dokumentumban, mind területfejlesztési, mind területrendezési értelemben. A megyei kistérségeinek fejlettségi szintjéről külön alfejezet szól, benne térképpel (és a KSH-féle kategóriákkal: dinamikusan fejlődő, fejlődő, felzárkózó, stagnáló, lemaradó [ilyen nincs a megyében]).

Győr-Moson-Sopron megye esetében egy hosszú távú területfejlesztési koncepció és területfejlesztési program érhető el az interneten. Ennek első kötete a Helyzetfeltárás, amelyben a térszerkezet csak néhány alkalommal, de területfejlesztési értelemben található meg. A dokumentumban van vizsgálat és térkép a megye településeinek „fejlődési dinamikájáról”, van vizsgálat és térkép a régió településeinek „funkciók szerinti kategorizálásáról”. Emellett van egy elemzés a megye kistérségeinek jövedelmi különbözőségéről is, valamint egy, a 2005. évi OTK-ból származó, az ország kistérségeinek fejlettségét kategorizálva bemutató ábra is fellelhető a dokumentumban (leszakadó; fejletlen,

Szabó Pál (2011): A térszerkezet jellemzői a megyei területfejlesztési dokumentumokban.
COMITATUS 21:(205) pp. 3-16.

felzárkózó; közepesen fejlett, stagnáló; közepesen fejlett, felzárkózó; fejlett stagnáló; dinamikus fejlődő), a megyei kistérségeit leírva e rendszerben.

Vas megyénél elérhető a megye területfejlesztési koncepciója és programja, ennek első kötete a helyzetelemzés és koncepció. Rövid jövedelemelemzés lelhető fel a megye kistérségeire, de térkép, ábra nem kíséri a szöveget. Viszont térképek révén és szöveges formában mutatják be – a 2001. évi kistérségekre vonatkozó és a 2003. évi településekre vonatkozó országos besorolás alapján – a megye területfejlesztési szempontból kedvezményezett kistérségeit (társadalmi-gazdasági szempontból elmaradott; társadalmi-gazdasági szempontból elmaradott és egyúttal vidékfejlesztési kistérség) és településeit (társadalmi, gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott település; magas munkanélküliséggel sújtott település; elmaradott és egyúttal magas munkanélküliségű település).

Zala megye esetében létezik területfejlesztési koncepció és területfejlesztési program, ám ez nem érhető el az interneten.

Pest megye esetében fel van töltve egy területfejlesztési dokumentum az internetre. Ennek helyzetfeltáró részében azonban a térszerkezet nem igazán lelhető fel (létezik egy térségszerkezet alfejezet, ám ez társadalmi jellemzőket vizsgál, s elég általánosan szól a megye térszerkezetéről); a fejlettség, jövedelem megyén belüli jellemzőiről is csak általánosan szól a dokumentum, részletesebb elemzés és térkép, ábra nincsen.

3. táblázat A térszerkezet megjelenése a nyugat- és közép-dunántúli megyék, ill. Pest megye területfejlesztési koncepcióiban (honlapok letöltése 2011. július-augusztus)

	Komárom-Esztergom	Fejér	Veszprém	Győr-Moson-Sopron	Vas	Zala	Pest
Interneten elérhető megyei területfejlesztési koncepció	van	van (más néven)	van (más néven)	van	van	nincs (nem található feltöltve)	van
Év	2007	2001-2002	2000?	2007	2007		2003
Készítette	Tatabánya Megyei Jogú Város Önkormányzatának Gazdaságfejlesztő Szervezete Kht., Mitesz KEM szervezete	Székesfehérvári Regionális Vállalkozásfejlesztési Alapítvány	?	VitalPro, MTA RKK NYUTI, TERRA, Reginnov, Pylon, Ökoszféra Projekt	VitalPro, MTA RKK NYUTI, TERRA, Reginnov, Pylon, Ökoszféra Projekt		K&H Euroconsulting HitesyBartuczHollai

Szabó Pál (2011): A térszerkezet jellemzői a megyei területfejlesztési dokumentumokban.
COMITATUS 21:(205) pp. 3-16.

Térszerkezet (térszerkezet, területi szerkezet, területi struktúra) előfordulása	21	16	29	6	9		1
Fejlettség, jövedelem területi- települési elemzése	van	van	van	van	van		nincs
Fejlettséghez, jövedelemhez kötődő térkép	nincs	nincs	van	van	van		nincs
Területszerkezeti ábra	nincs	nincs	nincs	nincs	nincs		nincs
Elérhetőség	http://www.kemoh.hu/index.php?fmp=4&masoldal=1&oldal=statikusoldal/soldal210.inc	http://www.fejer.hu/index.php?pg=menu_10190	http://www.vpmtt.hu/program/program.html	http://194.88.46.34/mtt/	http://www.vasmege.hu/terulet/		http://www.pmtkft.hu/pestmege_index.html

Összegzés

A megyei területfejlesztési koncepciók meghatározott szempontok szerinti áttanulmányozása után az alábbi összegző megállapításokat tehetjük:

- A tizenkilenc dokumentumból négy nem érhető el az interneten, így tizenöt alapján lehet megállapításokat tenni; ezen az állapoton változtatni fog a 218/2009. (X. 6.) Kormányrendelet, amely szerint: 23. § (2) „A regionális fejlesztési tanács, a megyei területfejlesztési tanács, valamint a kistérségi fejlesztési tanács az általa elfogadott területfejlesztési koncepciókat és programokat közzéteszi a tanács hivatalos honlapján, valamint megküldi a területfejlesztésért és területrendezésért felelős miniszternek”. (A közzétételről az 1996. évi XXI. tv. már írt: kormányrendeletet kért hozzá, ám ilyen rendelet nem született.)
- A keletkezési éveket tekintve elég széles a paletta: vannak olyan megyék, ahol aktuális (pár éves) a dokumentum, van viszont ahol már tíz-tizenkét éves.
- A dokumentumok készítői is elég sokfélék, van köztük tudományos kutatóintézet, van kht, van kft stb., s van olyan megye aki térségen belüli, s van aki fővárosi szervezetet bízott meg a munka elkészítésével. Előfordul az is többször, hogy egy régió belül két megyei koncepciót ugyanaz a társaság készített. (Ennek kapcsán elgondolkodtató, hogy célszerű lenne-e régióként legalább azonos struktúrájú, metódusú, formájú stb. megyei fejlesztési dokumentumokat készíteni, mert így a regionális összehangolás is egyszerűbb lenne.)

Szabó Pál (2011): A térszerkezet jellemzői a megyei területfejlesztési dokumentumokban.
COMITATUS 21:(205) pp. 3-16.

- A térszerkezet (térstruktúra, területi szerkezet, területi struktúra) fogalmának használata elég vegyes és tág intervallumú (1-29) képet mutat: vannak dokumentumok ahol szinte elő se fordul, van ahol viszont kedvelt szakfogalom (számmissztikusoknak: átlag kb. 11 említés, szórás kb. 8, relatív szórás kb. 75%; megyéseknek: Veszprém a csúcstartó és Pest megye a szinte mentes). Emellett megállapítható, hogy előfordul mind területfejlesztési, mind területrendezési értelemben a kifejezés; a dokumentum jellegéből eredően inkább a fejlesztési tartalom (fejlettség) a nagyobb arányú, de a földrajzi tér objektumainak leírása során is – amely a területrendezésen túl is természetesen használatos – szép számban jelen van. Ezen túl az figyelhető még meg, hogy több dokumentum esetében az Országos Területfejlesztési Koncepcióhoz, abból idézve jelenik meg a térszerkezet kifejezés.

- A fejlettség, jövedelem területi és/vagy települési elemzése általában jelen van (tizennyolc dokumentumban igen, négyben nem), de általában elég szerény formában; mivel a korábban idézett 2009-es kormányrendelet a jövedelemelemzést kötelezősen előírja, így a jövőben mindig szerepelnie kell ilyen résznek a készülő dokumentumokban. (Egyébként a dokumentumok helyzetfeltáró részei tartalmi szempontból viszonylag sokfélék, bár a korábbiaknak a KTM-rendelettel kellett igazodniuk, míg az újabbaknak a 2009-es kormányrendelettel – ennek részletes „ellenőrzése” azonban nem volt tárgya e munkának.)

- Nagyon szerény viszont a jövedelem-fejlettség térképi ábrázolása, mindössze négy megye, esetében látható valamiféle ábra a megye „fejlettségi térszerkezetéről”: Békés (OTK-szerinti fejlesztési célú kistérségi besorolás), Veszprém (KSH-féle fejlettségi kistérségi besorolás), Győr-Moson-Sopron (önálló vizsgálaton alapuló kistérségi és települési fejlettségi ábra, valamint OTK-szerinti fejlettségi kistérségi besorolás) és Vas (a 2001. évi kistérségekre vonatkozó fejlesztési célú besorolás és a 2003. évi településekre vonatkozó besorolás), illetve Hajdú-Bihar esetében pedig a régióról van ábra (önálló vizsgálaton alapuló települési besorolás), így ezeket csoportba nem is tudjuk rendezni, egyedi esetek. Ezzel igazoltuk az egyik hipotézisünket. (Ráadásul az anyagok többsége térképekben rendkívül szegény, köszönhetően talán annak, hogy ilyen szaktudású alig volt a koncepciókészítők között – az anyagokat készítő cégek munkatársainak végzettségét elnézve szinte nem találunk olyat, aki tanulmányai során térképészítést és elemzést tanult volna. S hogy kicsit „haza beszéljek”: az egyetemi földrajz/geográfus szakon (a fővárosban és több vidéki városban) a regionális elemző és területfejlesztési szakirányon már BSc szinten elsajátítják e tudást a hallgatók... Ezen szintén változtatni fog – remélhetőleg – az új kormányrendelet, mivel ezt előírja: „1. A régió/megye/kiemelt térség/kistérség (a továbbiakban: a térség) terület társadalmi, gazdasági,

környezeti helyzetének elemzése” „1.2. A térség adottságainak, belső erőforrásainak elemzése területi bontásban, térképi megjelenítésekkel.”)

- Ami számomra a legmeglepőbb volt, hogy a másik hipotézis megdőlt, mivel egyetlen megyei területfejlesztési dokumentumban sem volt értelmezésem szerinti klasszikus területszerkezeti ábra, szemben például a régiók hasonló dokumentumaival – azaz nem lódult meg a „megyei szakmai rajzolás fantázia”, s nem születtek nagyvonalú, áttekintő fejlettségi ábrák az egyes megyékről. Ennek okai sokfélék lehetnek. Talán a megye kisebb területű, kevésbé célszerű erre elmosódott határokkal, foltokkal felruházott, tengelyes-csomópontos, centrumos-perifériás ábrát készíteni. De az is magyarázat lehet, hogy míg a tudományos kutatások körében következmények nélkül lehet átfogó, generalizált területszerkezeti ábrákat készíteni, addig a területfejlesztési dokumentumokban nem igazán célszerű ilyeneket beletenni, mivel a területfejlesztés gyakorlati része (például ha csak a pénzosztásra gondolunk) nem homályos határu zónákkal foglalkozik, hanem konkrétan kijelölt, fejlesztendő térségekkel, településekkel. Lehet, hogy nem is volt igény ilyen ábrákra a területfejlesztési tanácsok részéről, maradni kellett a szép, hivatalos ábráknál (pontos közigazgatási határok, konkrét statisztikai értékek). Vagy az is lehet, hogy nem is igazán láttak ilyeneket eddig egyes – a területi kutatások körén kívül mozgó, ám pénzért ilyen fejlesztési dokumentumok írását is elvállaló – szerzők. Vagy egyszerűen csak így jött ki a lépés. Ezt már nehéz feltárni. Viszont azt a tény megállapíthatjuk, hogy az aktuális hazai megyei területfejlesztési dokumentumokban nincsenek a fejlettséget bemutató területszerkezeti ábrák.

Zárásként korábbi cikkem (Szabó 2010) egy dilemmáját tudom csak ismételni; itt a megyén (ott a régión) belüli területi fejlettségi különbségeket bemutató ábrák esetében „Kérdés: vajon kell-e e téren uniformizálni, vagy virágozzék száz virág? Mindegyik mellett érvek és ellenérvek hozhatók fel, itt csak annyit emelnénk ki, hogy ha az egyes országok eltérő területszerkezeti ábrái (pl. milyen szimbólumokat használnak) a transzregionális fejlesztési tervek kidolgozásánál egyeztetési problémákat okoznak (Dühr, 2004), akkor feltehetőleg ez hasonlóan jelentkezhet a hazai transzregionális elképzeléseknél is, ... A helyzetleírások mellett a fejlesztési elképzelések is ölhetnek kartografikus képet – ezek esetében még komolyabb problémaként jelentkezhet ez a jelenség. Célszerű lenne ezeket végiggondolni.”

Irodalomjegyzék:

Szabó Pál (2011): A térszerkezet jellemzői a megyei területfejlesztési dokumentumokban.
COMITATUS 21:(205) pp. 3-16.

Dühr, S. (2004): The form, style, and use of cartographic visualisations in European spatial planning: examples from England and Germany. Environment and Planning. Vol. 36. pp.1961-1989.

Szabó P. (2008): A térszerkezet fogalma, értelmezése. Tér és Társadalom 4. pp.63-80.

Szabó P. (2010): A térszerkezet kartografikus megjelenítése a hazai regionális szintű területfejlesztési dokumentumokban, FALU VÁROS RÉGIÓ 2-3.sz. pp.28-34.